

**Die Rolle der Juristen bei der Entstehung des modernen Staates. Herausgegeben von Roman Schnur. Berlin (West) 1986, Duncker-Humblot, 880 s.**

Už pouhý název a rozsah knihy naznačují, že jde o publikaci, která si zaslouží obecnější pozornost, i když - vzhledem k ceně - je třeba se obávat, že nebude tak dostupná, jak by to jejímu významu odpovídalo. Tím spíše však by se měla objevit ve fondech aspoň našich největších univerzálních knihoven. Než pak si příslušní zájemci budou moci udělat vlastní názor z autopsie, chceme na ni alespoň stručně upozornit. Neboť je třeba už úvodem říci, že není v referentových silách ani možnostech podat komplexní pohled, už proto ne, že jde o plných 26 příspěvků, často značně heterogenních, nehledě už vůbec k tomu, že mnoho myšlenek (tu ovšem už nedoprovázených poznámkovým aparátem) se nalézá také na více než stu petitem sázených stránkách diskuse, v níž se jednotliví účastníci vyslovovali nejen k předneseným referátům, ale kde byly formulovány i různé nové myšlenky a podněty.

Z výše naznačeného vyplývají dvě základní skutečnosti, že totiž nejde o pokus o soustavné vylíčení látky z pera jediného specialisty, ba ani o nějaký úplnější pokus menší skupiny navzájem se doplňujících odborníků. Lze říci, že je to v podstatě velmi zevrubný protokol kolokvia, pořádaného v září roku 1980 v Tübingách. Podílely se na něm zhruba tři tucty specialistů - juristů a historiků - z různých zemí, mezi jiným i řada odborníků z Polska a Maďarska; redaktor (který sebekriticky bere hlavní podíl viny za značně opožděné vyjití sborníku na sebe) pak výslovně lituje neúčasti nejmenovaného českého referenta. Je třeba říci, že právem, neboť česká problematika tu byla v lecčems klíčová, i když později, tzn. od třicetileté války, české problémy do značné míry splývají s problematikou říšskou.

Bylo-li řečeno, že jde o protokol zasedání, je třeba konstatovat, že tu dle vyjádření editora (je profesorem právnické fakulty tübingenské univerzity) chybí referát Davida S.Berkowitze, kterému smrt zabránila příliš dlouhý rukopis (bohužel se nedovídáme nic ani o tom, o čem pojednával) zkrátit na únosnou míru. Nešťastně také - byť jiným způsobem - dopadl i referát G.Bónise, jenž zemřel dříve, než stačil přednesený text opatřit poznámkovým aparátem, který jinak u takřka všech dalších referátů tvoří integrální součást definitivní tištěné verze, nepochybně i jinak různě doplněné. A už na tomto místě je třeba vznést oprávněnou kritickou připomínku, padající na hlavu redaktorovu. Jde totiž i to, že dílo nemá žádný určitější klíč k tomu, aby celé bohatství myšlenek, podnětů, materiálů ap. bylo uživatelům rychleji zpřístupněno. Jinými slovy řečeno: nesetkáváme se tu ani se seznamem literatury, ani s jmenným rejstříkem, o takřka nezbytném rejstříku věcném ani nemluvě. Ale není podán ani určitější klíč k celé diskusi, která je rozčleněna - stejně jako referáty samotné - do pěti oddílů, jež ale nemají uvedeny ani společného jmenovatele. Jen u druhého oddílu vidíme, že se týká - aspoň zčásti - Polska, třetí problematiky francouzské a čtvrtý anglické. Ba ani v obsahu není u jednotlivých statí, často dlouhých, řečeno mimo nadpisu nic konkrétnějšího.

Právě byl alespoň částečně naznačen záběr teritoriální; je třeba ještě dodat, že vlastní říše římská se svými teritorii byla překročena ještě pojednáním o Benátkách. Jinak je patrné, že nutně zůstala stranou problematika severská, vlastní Itálie, iberský poloostrov (s několika zášlehy v době Karla V. a v problematice nizozemské resp. raně novověkých knížecích zrcadel), východní Evropa a Balkán (jenž se ovšem takto položené



otázce vymyká) a pak samozřejmě český stát, jak už také bylo uvedeno, i když lucemburské poměry jsou adekvátně respektovány ve výkladu Morawově (viz níže). Byl-li podán výčet jednotlivých teritorií, není tím řečeno, že jejich problematika byla řešena paralelně, naopak. Každý z autorů volil jiný úhel pohledu, který by mohl být sledován obdobně i jinde, někteří pak kladli otázky horizontálním způsobem, vybírajíce některé obecnější fenomény. Poměrně málo soustavnější pozornosti bylo v této souvislosti věnováno otázkám církevněpolitickým a správním, i když ovšem v konkrétní souvislosti je k nim také přihlíženo.

Pokud pak jde o hledisko časové, není přesně vymezeno. V některých souvislostech se vývoj sleduje už od sklonku 13. století, masivněji ale až od století 15. Hlavní pozornost se však upírá na století 16. a 17. s menšími přesahy ještě do věku 18.

Spoluprací právníků a historiků dochází také k vítané konfrontaci resp. k doplňování se obou disciplín, z čehož profitují i další obory, zejména dějiny správy a v široké míře i dějiny vzdělanosti a školství. Aby si čtenář mohl učinit aspoň základní představu o rozpětí díla, podávám v následujícím bibliografický rozpis všech referátů i s jejich stránkovým rozsahem, který aspoň trochu umožní představu hloubky příslušného zpracování. Jsou to v stránkové posloupnosti následující referáty:

Bernard Willms, *Kontingenz und Konkretion. Wilhelm von Ockham als Wegbereiter des neuzeitlichen Rechts- und Staatsdenkens* (s. 13-49); Michel Villey, *"Contrat - Obligation - Societé." Du langage juridique romain au langage juridique moderne* (s. 51-64, též bez poznámkového aparátu);

György Bónis, *Ungarische Juristen am Ausgang des Mittelalters* (s. 65 - 75);

Peter Moraw, *Gelehrte Juristen im Dienst der deutschen Könige des späten Mittelalters (1273 - 1493)* (s. 77 - 147);

Aldo Mazzacane, *Rechtswissenschaft und Ideologie in Venedig. Erwerbung der "Terraferma" und Wandlungen des Staates* (s. 149 - 167);

Katarzyna Sójka-Zielinska, *Le rôle des juristes dans le mouvement de la codification du droit en Pologne a l'époque de la Renaissance* (s. 191 - 203);

Jan Malarczyk, Jean Zamoyski (1542-1605) et la création de l'Etat moderne en Pologne (s. 205 - 227);

Dieter Stievermann, *Die gelehrten Juristen der Herrschaft Württemberg im 15. Jahrhundert. Mit besonderer Berücksichtigung der Kleriker-Juristen in der ersten Jahrhunderthälfte und ihre Bedeutung für das landesherrliche Kirchenregiment* (s. 229 - 271);

Michael Stolleis, *Grundzüge der Beamtenethik (1550-1650)* (s. 273 - 302);

Harro Höpfl, *Fundamental Law and the Constitution in Sixteenth-Century France* (s. 327-356);

J.H.M. Salmon, *Protestant Jurists and Theologians in Early Modern France: the Family of Cappel* (s. 357 - 379);

Raymond Polin, *Droit et Politique. Les Contrats sociaux du Contrat social chez Jean-Jasques Rousseau* (s. 381 - 395);

Kenneth Minogue, *Treason and the Early Modern State: Scenes from a Mesalliance* (s.421 - 435);

Ghislaine Chanavat, *Bacon, Juriste et l'Art du Gouvernement* (s. 437 - 453, pouze se závěrečnou bibliografickou přílohou);



Janine Chanteur, *Le Fondement de l'Etat et les Régimes Politiques selon Thomas Hobbes* (s. 445 - 471);

Lois G.Schwoerer, *The Role of Lawyers in the Revolution of 1688-69* (s.473 - 498);

W.H.Greenleaf, *Blackstone and the Office of Government* (s. 499 - 420);

Eberhard Isenmann, *Reichsrecht und Reichverfassung in Konsilien reichsständischer Juristen (15. - 17. Jahrhundert)* (s. 545 - 628);

Wilhelm Brauner, *Die staatsrechtliche Bedeutung österreichischer Juristenschriften des 16. Jahrhunderts* (s. 629 - 647);

Alfred Kohler, *Zur Bedeutung der Juristen im Regierungssystem der "Monarchia universalis" Kaiser Karls V.* (s. 649 - 674);

Gernot Heiss, *Argumentation für Glauben und Recht. Zur rhetorisch-juridischen Ausbildung des Adels an den protestantischen "Landschaftsschulen" in den nieder- und innerösterreichischen Ländern vor dem Dreissigjährigen Krieg* (s. 675 - 686);

Notker Hammerstein, *Universitäten - Territorialstaaten - Gelehrte Räte* (s. 687 - 735);

Ulrich Scheuner, *Nichtmonarchische Staatsformen in der juristischen und politischen Lehre Deutschlands im 16. und 17. Jahrhundert* (s. 737 - 773);

Christoph Link, *Anfänge des Rechtsstaatsgedankens in der deutschen Staatsrechtslehre des 16. bis 18. Jahrhunderts* (s. 775 - 795);

Dietmar Willoweit, *Rat und Recht im Regiment des Grossen Kurfürsten von 1648 bis 1658* (s. 797 - 822);

Roman Schnur, *Moderner Staat, moderne Dichtung und die Juristen* (s. 851 až 878).

Je nutno směřit se s tím, že nelze parafrázovat závěry jednotlivých autorů a už vůbec ne s nimi kriticky vypořádat resp. zaujmout stanovisko k jednotlivým diskusním příspěvkům. Tu se ovšem nabízí myšlenka, zda by nebylo bývalo z hlediska užitnosti jednotlivých referátů výhodnější, kdyby podstatnější připomínky a jim odpovídající doplňky referentů byly včleněny - s respektováním příslušného autorství - přímo do jednotlivých pojednání s tím, že by o vlastní diskusi byl podán jen sumární výklad. Tak např. by se integrovaly výklady zejména Stolleisovy ohledně otázky uplatnění se domácích a cizích radů, jež kolísalo a jehož plasticitě i na základě materiálů španělských podstatně přispěly diskusní příspěvky H.G.Koenigsbergera či U.Scheunera. To by měl v první řadě integrovat věcný rejstřík, jehož obtížnost si ovšem plně uvědomuji, který ale nicméně právě v této souvislosti je až bolestně pociťován. Uvědomuji si ovšem stejně tak dobře případné obtíže, nepochybný zisk by ovšem jistě převážil. Poněkud blíže si z výše uvedených důvodů dovoluji představit alespoň tři referáty.

První z nich pochází z pera předního historického medievisty střední generace Petra Morawa, známého i svými pracemi k českým dějinám kulturním a institucionálním. V širokém proudu bohatě dokumentovaného výkladu o ústřední správě v říši od Rudolfa I. Habsburského přes Wittelsbachy a Lucemburky až po Friedricha III. ukazuje růst působnosti celkem sedmi generací (jde ovšem o jistou licenci, protože někdy střídání kolísalo) představitelů učeného právníctví, kteří se rekrutovali nejdříve z duchovního stavu, aby se pak z něho vydělili. Moraw sleduje zejména jeho představitele na panovnickém dvoře, který byl po více než padesát let v plném slova smyslu i českým královským a kombinuje a prohlubuje svůj pohled nejen doklady kvantifikujícími, ale



současné i pozorováními o sociálněhistorických strukturách. Současné také ukazuje, že tento proces nebyl jednoduše evolucionistický a neprobíhal bez vnitřních napětí, ba otřesů. Morawovy výklady jsou konečně svým způsobem modelové pro jakékoliv další studium obdobných struktur i na nižších rovinách a v mladších dobách. Už jen mimochodem je možno uvést, že v současnosti na téma "úřednického stavu" vyšla v zahraničí celá řada prací - pochopitelně kolísavé úrovně - která o tématu pojednává až do 20. století.

Druhá stat' obecnějšího dosahu je studie Stolleisova (autor je profesorem na frankfurtské právnické fakultě), která je vybudována na materiálu sedmdesáti traktátů o politické etice z druhé poloviny 16. a první půle 17. století, většinou sice říšského původu, ale objevují se mezi nimi i práce francouzské, italské či španělské provenience. Seznam těchto prací, vesměs tištěných, je připojen v závěru rozpravy. Čtenář by ovšem uvítal - jde o dobu zvýšené náboženské intolerance a prohlubující se dvoukolejnosti myšlenkové - kdyby k dílům a jejich autorům byla připojena alespoň 2-3 řádková anotace o původci díla a jeho ideovém zaměření, neboť zdaleka ne vždy jde o muže, přicházející v běžných lexikografických pomůckách, nehledě k tomu, že o těchto otázkách není zmínky ani v textu. Autor ale svůj záběr účelně rozšířil i na jiné druhy dobové literatury, nicméně tato díla tvoří jeho základní východisko. Ovšem je pochopitelné, že v tomto materiálu je mnoho věcí obecně lidských, zejména pokud jde o maximy bezprostředně morálního rázu, jejichž paralely nalézáme už ve středověkých "Fürstenspiegel". Ve svém výkladu věnuje pozornost hlavně otázkám korupce a nepodplatitelnosti a jiným teoretickým postulátům, které ovšem měly svůj velice reálný dopad. V této souvislosti by si byla zasloužila více pozornosti i otázka přípustnosti resp. nevhodnosti cizích radů; o ní se naopak blíže poučíme v diskusi, jak už na to ostatně bylo již výše upozorněno. To ovšem neznamena, že by Stolleis k věci nepřihlédl (viz např. s. 282), nýbrž pouze tolik, že jde o problematiku, zasluhující ještě zevrubnější úvahy. Důležité místo u něho zaujímá otázka sociálního původu jednotlivých radů a otevřenosti přístupu k úřadům všem stavům, i když se k tomu v různých teritoriích přistupovalo rozličně (jak se toho ostatně dotýkají porůznu i jiní autoři, ukazující, že se tu objevuje i určitý chronologický posun). Nicméně těchto otázek se teoretická literatura dotýkala spíše sporadicky. Důležité ovšem je konstatování, že se vlastně nikdy nevytvořil juristický monopol mezi špičkovým úřednictvem a že tedy úloha právníků jako takových nemůže být přeceňována či absolutizována. Ostatně je možno dodat, že ti byli vždy i mluvčími či reprezentanty těch tříd, z nichž pocházeli, i když byli formováni i prostředím, v němž vyrůstali a zejména pak tím, v němž působili. A tu se nabízí další otázka, totiž otázka vazeb takto školených osob s osobami jiné průpravy a zaměření.

Notker Hammerstein z univerzity ve Frankfurtu, známý především svými pracemi o historiografii raného novověku, sleduje návaznost univerzit - tj. v tomto případě jen jejich právnických fakult - na uplatnění se jejich absolventů v praxi a ovšem i péči jednotlivých panovníků o dobré fungování těchto škol v rámci jejich teritorií. Přitom se akcentuje sociální mobilita těchto vrstev a zejména bezkonkurenční postavení juristických univerzit severoitalských a to jak pro oblasti protestantské, tak katolické (hlavní pozornost autora je upřena na údobí let 1530 - 1618). Zdůrazňuje správně, že při velké vlně zakládání univerzit v Německu té doby (na půl druhé desítky) nehrály svou roli jen otázky církevně politické, nýbrž že je třeba přistupovat k jednotlivým univerzitám diferenco-



vaně. Zcela specifickou roli hrály pak právnické fakulty resp. jejich učitelské sbory - někdy i jednotliví profesori, kteří v takových případech nutně patřili k nejpřednějším rádčům - při vypracovávání různých dobrých zdání pro příslušného zeměpána. Vedle mobility sociální konstatuje Hammerstein i mobilitu místní, neboť často byly mezi panovníkem a příslušným odborníkem uzavírány časově limitované kontrakty. Autor se tu snaží vysledovat i bližší kulturní souvislosti mezi teritorií jinak si vzdálenějšími, zejména podél osy jih - sever.

A konečně ve formě dodatku uzavírá sborník stat' redaktorova - Romana Schnura. Ne že by nešlo o téma zajímavé (autor po úvodních výkladech podává stručně medailonky řady juristů-radů, kteří byli současně i známými básníky, a to z různých prostředí), nicméně čtenář by tu oprávněněji očekával jisté shrnutí výsledku sympozia. Uznávám ovšem rád, že by to byl úkol takřka nadlidský, protože sympozium a jeho referáty pochopitelně nemohly a ani nechtěly vytvořit takový celek, který by mohl být snadno sumarizován. Naopak šlo v nich z obecného hlediska o pouhé sondy do spletité tematiky vlastně celé správní, církevní, politické a kulturní historie raného novověku. Tak spíše než shrnutí představuje průběh sympozia resp. jeho písemného zaznamenání v referovaném svazku první větší a komplexnější náběh (je třeba říci, že i poznámkový aparát jednotlivých příspěvků nutně nepřekračuje rok 1980, což je třeba zdůraznit i proto, že po tomto datu se objevila celá řada důležitých prací z této oblasti) ke zpracování tématu, jež je pro studium geneze nového věku a stanovení jeho bezprostředních odlišností od doby předchozí, základní důležitosti. V tomto smyslu je třeba referovanou publikaci nutno posuzovat a na ni kriticky navazovat. Že jde totiž o problémy, které jsou aktuální z různých aspektů i v našich dějinách, je zcela nepochybné. Stejně nepochybné je uvědomění si interdisciplinárnosti výzkumu, kde se právní dějiny prolínají s historií správní i náboženskou a kde dějiny literatury jsou současně nutným východiskem i pro vlastní jurisprudenci, abych uvedl jen několik základních vazeb.

Ivan Hlaváček